

Essay

Buitenland Nederland

Raf Vanderstraeten

Universiteit Gent

raf.vanderstraeten@ugent.be

Het is een plezier om te kunnen reageren op de interviews die naar aanleiding van honderd jaar sociologie in Nederland werden afgenomen. Ikzelf heb in het recente verleden bijgedragen tot een sociologisch gestuurde geschiedenis van de sociologie in België (Vanderstraeten en Louckx 2018); voortbouwend daarop probeer ik, zoals de redactie me heeft gevraagd, kort te reflecteren op de relatie tussen de sociologie in beide landen, alsook op enkele gelijkenissen en verschillen.

Wetenschap wordt vaak opgesplitst in nationale eenheden. We gaan uit van de rol van *national communities* binnen disciplines – en kunnen zo ook specifieke jubilea vieren, zoals het honderdjarig bestaan van de Nederlandse sociologie. Voor wie in België (of Zwitserland of een andere meertalige natie) woont, is het bestaan van nationale gemeenschappen echter minder vanzelfsprekend. Het heeft weinig zin om van nationale tradities en nationale gemeenschappen te spreken in een land waarin taalverschillen samenwerking over de ‘taalgrens’ heen min of meer uitsluiten. Misschien kan eerder van *linguistic communities* in de wetenschap gesproken worden. Vanuit Vlaanderen werd en wordt in ieder geval naar Nederland gekeken – en voor een deel is de recentere geschiedenis van de sociologie in het Nederlandstalige deel van België ook verwe-

ven met die in Nederland. Of het omgekeerde geldt, namelijk of vanuit Nederland ook systematisch naar sociologische ontwikkelingen in Vlaanderen gekeken wordt, blijft een open vraag.

In België zelf reikt de sociologie verder terug dan de jaren 1920. Al in de tweede helft van de negentiende eeuw waren er tal van initiatieven, onder andere dankzij Adolphe Quetelet. In het vrijzinnige Brussel raakte de nieuwe wetenschap in een stroomversnelling door toedoen van de rijke industrieel en filantroop Ernest Solvay, die in 1894 een *Institut des Sciences Sociales* financierde en dat enkele jaren later, na een aantal conflicten, herstructureerde en verving door een *Institut de Sociologie Solvay*. Aan katholieke zijde liet men zich destijds evenmin onbetuigd. In Leuven werd in december 1899 een *Société Belge de Sociologie* boven de doopvont gehouden. Die Belgische vereniging moest een katholiek gebruik van de nieuwe wetenschap mogelijk maken. De verzuiling domineerde aldus ook de sociologie, maar tegelijk was het wetenschappelijke bedrijf nog geheel Franstalig. Voor zover ik het kan overzien hadden die initiatieven weinig oog voor ontwikkelingen in Nederland. Het *Institut de Sociologie Solvay* had uitgesproken internationale ambities, maar men keek er eerder in de richting van Frankrijk, Duitsland en de Angelsaksische wereld.

In het begin van de twintigste eeuw deemsterde de sociologie in België echter snel weer weg; de doodsteek werd gegeven door de Eerste Wereldoorlog, die vier jaar lang ten dele op Belgisch grondgebied werd uitgevochten en, onder andere, voor een sluiting van de meeste universiteiten zorgde. In het interbellum was er weinig animo voor de sociologie, die meer als ideologie dan als (nuttige) wetenschap werd gezien. Toen in 1950, na de Tweede Wereldoorlog dus, en op instigatie van UNESCO en de *International Sociological Society*, een nieuwe *Société Belge de Sociologie* werd opgericht, bleek, volgens een latere bekentenis van één van de initiatiefnemers, dat de meeste leden van de nieuwe vereniging niet van de voorganger met dezelfde naam hadden gehoord. Alhoewel de ideologische verzuiling een rol bleef spelen, werd er niet naar aanknopingspunten met de eigen voorgangers gezocht. Het eigen verleden bleek grotendeels vergeten. De geschiedenis, en ook de geschiedenis van de sociologie, wordt zeker niet enkel door continuïteit gekend. De Belgische (maar Franstalige) sociologie is zo gezien tegelijk ouder én jonger dan de Nederlandse.

Vanaf de jaren 1950 groeide in België langzaam de interesse voor de sociologie opnieuw. De eerste universitaire opleidingen werden in België in het begin van de jaren 1960 gecreëerd. Maar de taalstrijd speelde zich mee af in de universiteiten (met de splitsing van de Katholieke Universiteit in Leuven als belangrijk element). Als tegenhanger van de Franstalige *Société Belge de Sociologie* werd in 1962 een eerste Nederlandstalige vereniging voor sociologie in België opgericht, namelijk de *Organisatie voor Vlaamse Sociologen* (OVS). Binnen de *Société Belge* werden in 1975 dan twee afdelingen opgericht, de *Association des Sociologues Belges de Langue Française* (ASBLF), aan de ene kant, en de *Vlaamse Vereniging voor Sociologie* (VVS), aan de andere kant. De *Société Belge* zelf verdween enkele jaren later. Al nagenoeg een hal-

ve eeuw is er in België geen nationale vereniging voor sociologie. Voor de Vlaamse sociologie vormde dan met name de Nederlandse sociologie in het verzet tegen de Franstalige en Belgische sociologie duidelijk een bondgenoot.

Onder de vleugels van de OVS werden bijvoorbeeld in juni 1961 in Antwerpen de eerste Belgisch-Nederlandse Sociologische Contactdagen georganiseerd. Aansluitend wijdde *De Sociologische Gids* een themanummer aan de sociologie in Vlaanderen (1962/2). In het redactionele voorwoord van dit nummer wordt weliswaar door de Vlaamse initiatiefnemers over het éénrichtingsverkeer tussen Nederland en Vlaanderen geklaagd, maar als we deze initiatieven zien als het begin van een meer geïnstitutionaliseerd vorm van samenwerking, dan is het streven naar een Groot-Nederlandse sociologie inmiddels ook al zestig jaar oud. Daarnaast spiegelde de VVS zich sterk aan de Nederlandse Sociologische Vereniging; zo organiseren zij samen, afwisselend in verschillende universiteitssteden in Nederland en Vlaanderen, de jaarlijkse Dag van de Sociologie (voorheen: Marktdag Sociologie). De contacten tussen Nederland en Vlaanderen hebben zeker een stabielere structuur gekregen.

Net als in Nederland werd in Vlaanderen gaandeweg ook nadrukkelijker naar het Angelsaksische taalgebied gekeken. Zo kreeg het tijdschrift *Sociologia Neerlandica*, dat een Engelse vertaling van de ‘best-of’ van de bijdragen in de Nederlandse sociologische tijdschriften aanbood, navolging. De OVS startte in 1967 met goede moed met een jaarboek getiteld *Sociological Contributions from Flanders*, maar uiteindelijk zouden slechts drie nummers van dit jaarboek verschijnen. Studieverblijven in de Verenigde Staten werden in dezelfde periode vanzelfsprekender, zeker voor jonge onderzoekers. De publicatie-eisen die in de voorbije decennia zijn opgelegd, onder andere door het gebruik van *Web of Science* databases als evaluatie-instrument, hebben de oriëntatie op het Angelsaksische taalgebied verder versterkt. Daarmee werd ook de scheiding met de Franstalige sociologie in Wallonië en elders onderstreept – wat niet heeft verhinderd dat het werk van Pierre Bourdieu in de Vlaamse sociologie-opleidingen verplichte literatuur kon worden, zij het in Engelse vertaling.

Vanaf de jaren 1950 bestonden er een aantal lokale kanalen voor de publicatie van sociologisch onderzoek verricht aan Vlaamse universiteiten, zoals *Politica Berichten* in Leuven (1950-1992) en *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen* in Gent (1956-1997). Vanuit de VVS ontstond in 1979 een eerste Vlaams blad voor sociologie, namelijk *Tijdschrift voor Sociologie*. Dit tijdschrift heeft zeker de professionalisering en disciplineren van de sociologie in Vlaanderen mee gestuurd, maar het werd gaandeweg met dezelfde problemen geconfronteerd als vele andere Nederlandstalige tijdschriften: te weinig abonnees, te weinig inzendingen. Fusiegesprekken met Nederlandse bladen (o.a. *Mens & Maatschappij*) liepen op niets uit; het *Tijdschrift voor Sociologie* verdween in 2013. Het kreeg wel een opvolger, namelijk *Sociologos*.

Dit blad probeerde zich op een ‘publieke’ sociologie te richten, maar het was ook slechts een kort leven beschoren. Enkele jaren geleden ‘vervelde’ het, zoals op de website van de VVS te lezen valt, samen met het tijdschrift Sociologie (zelf een fusie van *Sociologische Gids* en *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*) tot *Tijdschrift Sociologie*.

Natuurlijk valt de Vlaamse onderzoeksgemeenschap niet weg nu er geen enkel Vlaams sociologisch tijdschrift meer bestaat. De discipline heeft zich in Vlaanderen sedert de jaren 1960 relatief sterk kunnen verankeren, met opleidingen in Leuven, Brussel, Antwerpen en Gent. Ook vormen allerlei internationale tijdschriften steeds meer de plek om ‘glokale’ onderzoeksresultaten te publiceren. In dat licht is het zeker de vraag in welke mate een Groot-Nederlandse onderzoeksgemeenschap nog toekomst heeft. Ofschoon die vraag natuurlijk alleen in de toekomst beantwoord zal kunnen worden, maken de interviews, die naar aanleiding van honderd jaar Nederlandse sociologie werden gepubliceerd, duidelijk dat Vlaanderen niet voorkomt in het zelfverstaan van de Nederlandse sociologen, ook niet bij degenen die professioneel een tijdlang in Vlaanderen actief waren. Wellicht wordt in Nederland sterker uitgegaan van het bestaan van nationale onderzoeksgemeenschappen, terwijl in Vlaanderen zo’n nationale gemeenschap bedreigend leek en er eerder ingezet werd op de vorming van een linguïstische eenheid, van een Vlaams- of Nederlandstalige onderzoeksgemeenschap.

Er is zeker ook in een bredere zin sprake van schaalvergroting, vooral gedurende de laatste tien à vijftien jaar. Ten dele is dit een gevolg van nieuwe financieringsmechanismen, bijvoorbeeld via de *European Research Council*, die de traditionele nationale structuren onder druk zetten. Soms lijkt het dat een Europese *scientific community* in de stijgers staat, zoals een Europese sociologie. Grants stimuleren Europese mobiliteit; projecten worden aan Europese samenwerkingsverbanden toegekend; allerlei Europese beroepsverenigingen en tijdschriften (*European ... Association*, *European Journal of ...*) zijn intussen boven de doopvont gehouden, enzovoort. Toch lijkt mij zo’n regionale of continentale schaalvergroting meer kans op slagen te hebben in werelddelen die gekenmerkt zijn door de dominantie van één of twee ‘wereldtalen’, zoals Latijns-Amerika. In Europa blijven de Frans- en Duitstalige onderzoeksgemeenschappen relatief sterk, terwijl in Nederland en Vlaanderen inmiddels een sterke oriëntatie op het Angelsaksische taalgebied is ingesleten. Vaak wordt er (op)gekeken naar Amerikaanse tijdschriften (*American Journal of Sociology*, *American Sociological Review*, enzovoort). Het is moeilijk om in te schatten wat de toekomst precies zal brengen, maar het lijkt mij alleszins onwaarschijnlijk dat onder deze omstandigheden voor de sociologie (en andere disciplines) een Europese *scientific community* echt aan belang zal winnen.

Een echte geschiedenis van de Nederlandse sociologie ontbreekt vooralsnog. De diverse interviews bieden wel een geschakeerd beeld van de Nederlandse sociologie. Er is zeker gepoogd om de diverse instellingen, waar vandaag sociologie wordt

bedreven, aan het woord te laten. Maar het net had ook breder kunnen worden geworpen. Wat mij opviel, is bijvoorbeeld dat een verwijzing naar de rol van SISWO, de Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek, ontbrak. Vanaf de jaren 1960 werden er in het pand aan de Plantage Muidergracht te Amsterdam talloze activiteiten en congressen ondersteund en/of georganiseerd. Ook vonden diverse tijdschriften en beroepsverenigingen onderdak bij SISWO; Felix Geyer, Henk Kleijer, Bernard Kruithof en anderen namen er heel wat ondersteunende taken op zich. Die instelling werd, na een aantal transformaties, opgeheven rond 2005, maar ze heeft voor vele onderzoekers, waaronder ook ondergetekende, heel wat jaren lang een mooie inkt in de Nederlandse sociologie mogelijk gemaakt.

Wat ook meer aandacht verdient, is de vraag naar de internationale positionering van de nationale, Nederlandse sociologie. Aan Vlaamse universiteiten heeft vanaf de jaren 1960 menig Nederlands socioloog kunnen doceren (maar vaak voor een kortstondige periode, als onderdeel van een carrière die uiteindelijk toch anders en elders werd georiënteerd); omgekeerd vonden ook enkele Vlaamse sociale wetenschappers in Nederland onderdak, soms zelf hun hele carrière lang (waaronder, op het snijvlak met andere disciplines, Jan Blommaert en Staf Hellemans). Veel meer dan Vlaanderen was Nederland echter ook aantrekkelijk voor andere buitenlandse onderzoekers, en dit zowel in het verre als in het meer recente verleden (te denken valt aan Andreas Flache, Ivan Gadourek, Sigi Lindenberg, Werner Raub, Beate Völker, Reinhard Wippler, Rafael Wittek en anderen; Norbert Elias is natuurlijk eveneens te vermelden). Ook de onderzoeksscholen trekken vele buitenlandse PhD-studenten aan. Die historisch gewortelde, sterkere internationale openheid van de Nederlandse sociologie lijkt mij een kenmerkend verschil met de hedendaagse sociologie in 'klein' Vlaanderen.

In Vlaanderen wordt nog steeds bij voorkeur intern gerekruteerd. Uit recent onderzoek van Marco Seeber et al. (2022), waarbij gegevens voor alle aanstellingen op het niveau van post-doc of zogenaamd ZAP (Zelfstandig Academisch Personeel, zijnde universitair docenten, hoofddocenten en hoogleraren) in Vlaanderen voor de periode tussen 1991 en 2017 werden gebruikt, blijkt dat zowel internationale mobiliteit als buitenlandse herkomst de carrièrekansen sterk negatief beïnvloeden (zo werd 22% van de Vlaamse, niet-mobiele post-docs in deze periode ZAP, tegenover slechts 1% van de internationaal mobiele buitenlanders). De verklaring ligt voor een groot deel in het Vlaamse en Belgische verleden: de naweën van zowel de verzuiling als de taalstrijd leiden nog steeds tot een voorkeur voor inteelt. Doordat er weinig universitair onderwijs in het Engels wordt aangeboden, blijft de inzetbaarheid van niet-Nederlandstalige academici ook gering. Ofschoon er in het onderwijsaanbod geleidelijk wel wat verandering komt, blijft inteelt ook in de Vlaamse vakgroepen sociologie nog vanzelfsprekend. In het verleden hebben de onderzoeksvisitaties dit rekruteringspatroon herhaaldelijk als een probleem bekritiseerd, maar veel sporen van verandering zijn er tot op heden niet te zien.

Ik vraag mij in dat licht ook af of het zinvol is om (de geschiedenis van) de Nederlandse sociologie te karakteriseren aan de hand van een eenweg- of eenrichtingsspiegel, dat wil zeggen als een plek waar wetenschappelijke ontwikkelingen in het buitenland kunnen worden geobserveerd zonder dat de geobserveerde buitenlanders zelf het werk van de waarnemers kunnen observeren (en dat omdat het Nederlands maar door een beperkt aantal wetenschappers beheerst wordt, terwijl Nederlandse sociologen doorgaans wel meerdere andere ‘wereldtalen’ beheersen). Deze beeldspraak heeft een zekere geschiedenis; ze werd door Johan Goudsblom en Johan Heilbron gebruikt om de Nederlandse sociologie te karakteriseren, en ook in de zeventien interviews die naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van de Nederlandse sociologie zijn gevoerd, duikt ze weer op. De relatie tussen Nederland en het buitenland is echter complexer, zoals onder andere de internationale aantrekkingskracht van Nederland en van de Nederlandse sociologie laat zien, én een analyse van die relatie zou een goed inzicht kunnen bieden in de geschiedenis van de Nederlandse sociologie.

In de interviews komen vele facetten aan bod – ten dele doordat zowel oudgedienden als leden van een nieuwere lichte geïnterviewd werden. Vele facetten lijken ook voor Vlaanderen gelijklopend te zijn, zoals onder andere de veranderingen in de motivatie van studenten en de toenemende ‘disciplinerende’ van de opleidingen. Maar het zou zinvol zijn om ook Vlaamse sociologen te laten interviewen; voor de oudgedienden (en met name zij die in de jaren 1960 bij de wedergeboorte van de sociologie in België rechtstreeks betrokken waren) geldt om redenen van leeftijd ook een ‘sense of urgency’. Wat meer reflectie over de sociologie, en in de mate van het mogelijke: wat meer sociologische reflectie over het eigen vakgebied, is meer dan welkom. Mij viel de vanzelfsprekendheid op waarmee over (het honderdjarig bestaan van) de *Nederlandse sociologie* gesproken wordt. Ik vraag me af in welke mate ook de *Nederlandstalige* sociologie een belangrijk referentiepunt is – in de ogen van sociologen in Nederland en Vlaanderen. Het lijkt mij zinvol om concreet op zoek te gaan naar instrumenten om zo’n Nederlandstalige sociologische onderzoeksgemeenschap verder vorm te geven. En wellicht kunnen de ervaringen uit het verleden hierbij echt van dienst zijn.

Dit laat onverlet dat de geschiedenis van de sociologie op nationaal niveau kan geschreven worden. Voor een goed, sociologisch geïnspireerd en inspirerend overzicht van de honderdjarige geschiedenis van de Nederlandse sociologie zijn alleszins al wel wat puzzelstukken beschikbaar. Er is heel wat bekend over diverse historische figuren uit de Nederlandse sociologie; er zijn diverse geschiedenissen van individuele universiteiten en opleidingen voorhanden; de conflicten tussen beide sociologische onderzoeksscholen hebben ook al heel wat aandacht getrokken (en ook in de interviews komen deze conflicten meermaals aan bod), enzovoort. Veel van dit materiaal wordt vernoemd in de introductie tot de interviews. Het wordt tijd om met die stukken een mooie (?) puzzel samen te stellen en een sociologische ge-

schiedenis te schrijven, die de Nederlandse sociologie opvat als onderdeel van een globale sociologie en aldus ook globale ontwikkelingen binnen de discipline kan belichten. In andere landen en *scientific communities* zal er veel interesse voor zijn.

Literatuur

Seeber, M., N. Debacker, M. Meoli en K. Vandeveldde (2022) Exploring the effects of mobility and foreign nationality on internal career progression in universities. *Higher Education*, Online first: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-022-00878-w>.

Vanderstraeten, R. en K. Louckx (2018) *Sociology in Belgium: A Sociological History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Over de auteur

Raf Vanderstraeten is hoogleraar aan de Universiteit Gent en gasthoogleraar aan de London School of Economics and Political Science. Van 1998 tot 2003 was hij werkzaam aan de Universiteit Utrecht. Hij houdt zich onder andere onledig met de sociologische geschiedenis van wetenschappelijke disciplines en disciplinevorming.